

УДК 37.091.4(430)«19»

ЕТАПИ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ТА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДОЛЬФА РАЙХВАЙНА

Торбунова Н.В., аспірант
кафедри педагогіки і педагогічної майстерності
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

У статті висвітлюється життєвий шлях та освітня діяльність німецького педагога А. Райхвайна. Звернено увагу, що у вітчизняній науці та практиці радянського і пострадянського освітнього простору його погляди не досліджувались взагалі. На основі аналізу робіт німецьких авторів розкрито чотири етапи життєвого шляху та діяльності педагога-новатора: ідеї в галузі освіти дорослих; робота в педагогічній академії; діяльність у якості сільського вчителя; музейна педагогіка).

Ключові слова: музейна педагогіка, освіта дорослих, освітні реформи, педагогічні академії, педагог-реформатор.

В статье освещается жизненный путь и образовательная деятельность немецкого педагога А. Райхвайна. Обращено внимание, что в отечественной науке и практике советского и постсоветского образовательного пространства его взгляды не исследовали вообще. На основе анализа работ немецких авторов раскрыты четыре этапа жизненного пути и образовательной деятельности педагога-новатора: идеи в области образования взрослых; работа в педагогической академии; деятельность в качестве сельского учителя; музейная педагогика.

Ключевые слова: музейная педагогика, образование взрослых, образовательные реформы, педагогические академии, педагог-реформатор.

Torbunova N.V. LIFE STAGES AND EDUCATIONAL ACTIVITY OF ADOLF REICHWEIN

The article highlights the life and educational activity of German pedagogue A. Reichwein. It is noticed that in domestic science and practice of Soviet and post-Soviet educational space his views were not researched. Four life stages and educational activity of the teacher-innovator: the ideas in the field of adults education; work in pedagogical academy; activity as the rural teacher and museum pedagogics are revealed.

Key words: museum education, adult education, educational reforms, pedagogical academies, teacher-innovator.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення особливо актуальним є вивчення інноваційних ідей німецької реформаторської педагогіки початку ХХ ст. з позицій сучасної методології. У вітчизняній науці та практиці радянського і пострадянського освітнього простору знайшли відображення ідеї окремих німецьких педагогів-реформаторів, проте життєвий шлях, освітня діяльність і педагогічні погляди А. Райхвайна, незважаючи на велику кількість написаних ним творів із різноманітних наукових сфер (майже 300 заголовків) та визнання його на батьківщині класиком німецької педагогіки [1, 2], не досліджувались взагалі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці У. Амлюнг, Н. Хоффманн та К. Шіттко називають А. Райхвайна класиком німецької педагогіки [2, с. 4]. Ф. Гаттер, К. Шіттко в дослідженнях його життєвого шляху вказують на різнобічність інтересів новатора: «викладач, соціаліст, культурний політик, класик реформаторської педагогіки, учасник опору проти фашизму» [2, с. 7]. Г. Рьорс визначає так звану четверту стадію розвитку реформаторської пе-

дагогіки (середина 30-х – початок 40-х рр.) [8, с. 16 – 17]. Саме на цей період припадає час активної діяльності А. Райхвайна.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей життєвого шляху та освітньої діяльності німецького педагога А. Райхвайна в ракурсі чотирьох етапів: у освіті дорослих, у педагогічній академії, в сільській школі, в музейній педагогіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковець Ш. Шерф називає А. Райхвайна одним із найдивовижніших педагогів свого часу та виокремлює основні напрями його діяльності: участь у молодіжній групі, в університетському русі, робота народним учителем, захоплення політикою, етнологією, фольклором тощо» [7].

Першим етапом вважаємо новаторські ідеї педагога в галузі освіти дорослих. Цей період охоплює життя А. Райхвайна з 1920 р., коли його обрали керівником «вищої народної школи в Йені», а згодом – директором «народного університету Тюрінгія». У 1921 р. він керує групою студентів і молодих робітників у Боденроді (збереглось фото педагога з вихованцями, пра-

цівниками та Є. Хілман, датоване серпнем 1921 р.) Цього ж року А. Райхвайн закінчив навчання в університеті, спілкувався зі студентами та молоддю в Таунасі, а згодом співпрацював у журналі «Vivos Voco» з Г. Гессе і Р. Вольтереком [4, с. 20 – с. 52].

Педагог упроваджував ідею курсів для робітників і рекомендував поєднувати її з навчальними поїздками, екскурсіями, подорожами, організацією виправно-трудових таборів, які А. Райхвайн вважав однією з форм освіти дорослих [3, с. 23]. До 1923 р. він керував «Auscuses der Deutschen Volkshilfungs vereinig unden» у Берліні – комітетом німецьких об'єднань народної освіти. У цей час працював над дисертацією доктора філософії на тему «Китай і Європа. Духовні та культурні відносини в XVIII столітті».

Педагог вірив, що всі освітні реформи повинні втілюватись в освіті завдяки появі нових гуманістичних взаємин, а згодом – привести до нового суспільства [4, с. 7 – 10]. Так розвивалась ідея про доцільність взаємної діяльності молоді та дорослих, спілкування та дозвілля. Власні висновки та враження від подорожей А. Райхвайн із 1925 р. до 1929 р. висвітлює в доповідях та статтях. Особливим інтересом педагога залишається також і економіка (наприклад, дослідження видобувних галузей).

У 1924 р. А. Райхвайн опублікував книгу, в якій висунув ідею нових економічних взаємин та демократичних перетворень у суспільстві. Згодом писав статті про розподіл праці та необхідність соціальних реформ.

У публікаціях, виступах, листах педагог проголошує ідею реалізації освіти дорослих. Крім того, організовує курси для робітників, політично-педагогічний конгрес (1925 р., Йена), готує доповіді, керує економічною школою. У роботах А. Райхвайн розкриває соціально-політичні питання, аналізує стан розвитку суспільства; окреслює вимоги до молоді, особливо – студентства, яке є свідомим, активним, відповідальним. Автор висловлює віру в покращення майбутнього життя суспільства завдяки освіті. З 1925 р.

А. Райхвайн бере активну участь у суспільному русі, координує вищі народні школи. Свого часу в Йені він познайомився з П. Петерсоном, О. Хаазе та іншими реформаторами, завдяки яким опанував концепцію методу проектів [5]. У 1928 р. разом із однодумцями педагог організовує трудовий табір для робітників, студентів (Лєвова гора, Нижня Сілезія).

У 1929 р. А. Райхвайн здобув посаду наукового співробітника у пруському міністерстві науки, культури та народної освіти в Берліні. Згодом працює керівни-

ком прес-бюро та особистим референтом пруського міністра з питань освіти і релігії К. Беккера та одночасно керує народним університетом Йени. Дослідник Н. Хоффманн доводить, що педагогічні академії були освітніми моделями першої німецької демократії. Метою створення академій у той час стала зміна системи освіти Пруссії, починаючи з підготовки вчителів [2, с. 9 – 17].

У 1929 – 1930 рр. А. Райхвайн працював у Міністерстві з питань освіти і релігії, очолював спочатку прес-службу, пізніше був призначений особистим помічником міністра К. Беккера і розроблював питання освітніх реформ у Пруссії, однією з ланок яких було створення педагогічних академій, які б надавали освіту майбутнім педагогам. Міністр К. Беккер покладав на ці заклади великі сподівання щодо «створення нової людини» і нової освіти [2, с. 9]. А. Райхвайн разом з однодумцями брав активну участь у створенні педагогічних академій у Дортмунді, Вроцлаві, Ерфурті, Ганновері. З 1930 р. планував їх створення в Гамбурзі, Франкфурті-на-Одері, Кастелі, Штеттингі, Галле та інших містах. Коли політика Пруссії вимагала закриття педагогічних академій, А. Райхвайн протестував проти цього [1, с. 241]. І сьогодні актуальними в Німеччині залишаються публікації у вигляді нарисів про реформи освіти у Веймарській республіці та діяльність у їх реалізації А. Райхвайна з однодумцем Ф. Клатт [2].

Отже, ідея освіти дорослих у педагогічній діяльності А. Райхвайна була пріоритетною під час роботи в наукових журналах, участі в молодіжних засіданнях у Хеллерау (1923 – 1925 рр.), у навчанні робітників у Прероу, в участі у Йенському народному політико-педагогічному конгресі (1925 р.), у доповіді в інституті політики в Берліні, у керівництві економічною школою тощо.

Другий етап освітньої діяльності А. Райхвайна пов'язаний із роботою в педагогічній академії у статусі «народного викладача». Міністр К. Беккер у 1930 р. призначив його професором історії та суспільствознавства в педагогічній академії у Галле, де він працював до 1933 р. За особливу політичну спрямованість цей заклад називали «червоною академією» [4, с. 13]. Завдяки політиці міністра К. Беккера, в 1926 – 1930 рр. у Пруссії було відкрито 15 педагогічних академій. Метою їх діяльності була освіта студентів, їх духовний і моральний розвиток. В академіях змістові складові навчання – політична, економічна, соціальна – втілювались у формі теоретичних пошуків і практичних розвідок. Екскурсії до підприємств, до маєтків, музеїв, як прави-

ло, планувались на суботу після тижневого навчання.

У Галле була започаткована посада викладача етнографії та впроваджена ідея збереження фольклору, народної культури та традицій. У 1932 р. уряд почав закривати педагогічні академії: з п'ятнадцяти залишилось сім. Новий міністр освіти Б. Руст звільнив з роботи 60% від загальної кількості доцентів педагогічних академій [1, с. 241 – 274]. А. Райхвайн виступав проти закриття академій, обстоював ідею необхідності навчання та посилення практичної спрямованості освіти.

Головним напрямком діяльності А. Райхвайна, крім педагогічної діяльності, була також політична. Починаючи з 1930 р., німецький реформатор усе більше переконувався в перспективі соціал-демократичного руху, соціалізм був для нього не лише політичною, державною формою організації економіки та суспільства, а й формою культурного розвитку народу, умовою покращення життя: «... ось чому я вступив до цієї партії ... не через політику, а через освітні цілі» [7, с. 62].

У 1930 р. А. Райхвайн вступив у соціал-демократичну партію Німеччини. У 1931 р. в листі другу, романістові Е. Куртіус, він пише: «Мої друзі хочуть просувати мене в політику. Але я не хочу; ймовірно, правильніше: ще не хочу» [3, с. 3]. Це, на нашу думку, свідчить про пошуки власного шляху новатора, який вважав політику засобом вирішення освітніх цілей, і тому – способом покращення життя суспільства. В листі батькові А. Райхвайн пише: «Я не зміг схилитись до комуністів; вони надають меншу особисту свободу, ніж соціалістична партія (власне кажучи, це часто є перевагою); отож, людина постійно повинна покладатися тільки на них, а я цього не роблю; ні на програму, ні на людей (чим, наприклад, захоплюються в Росії)» [4, с. 65].

За такі переконання в Галле А. Райхвайна почали переслідувати. Організація «Нове листя» була заборонена, академія – закрита, педагог – звільнений. У 1933 р. Міністерство з питань виховання та навчання усунуло його з посади з політичних причин. А. Райхвайн щодо цього пише другу Е. Куртіусу: «Тепер я звільнений ... Така вже дивна доля за такої моєї пристрасті до діяльності на користь молоді, народу, нації, проте держава робить свою роботу» [1, с. 275]. Хоча йому запропонували професуру в Стамбулі, педагог був проти еміграції.

Ймовірно, в 1933 р. романтик-мрійник А. Райхвайн ще сподівався на зміни в політиці та економіці своєї країни. Основною причиною відмови від професорської поса-

ди було сподівання на можливість реалізувати освітні ідеї, що вже сформувались як педагогічна концепція [4, с. 7 – 10].

Третім етапом педагогічної діяльності А. Райхвайна вважаємо роботу на посаді вчителя (з 1936 р. до 1939 р.) у сільській початковій школі, яка в 1934 р. стала «експериментальною школою навчальних фільмів» [6]. Після відмови на посаду професора в Анкарі він узяв під своє керівництво сільську народну школу в Тіфензее, за 36 км. від Берліна, у провінції Бранденбург (із населенням близько 300 мешканців), як пише А. Райхвайн, «в маленькому селі поблизу Берліна» [4, с. 16].

Дослідник Н. Хоффманн, обґрунтовуючи думку про новаторство

А. Райхвайна та про створення ним шкільної моделі сільської школи, називає його класиком німецької педагогіки [2, с. 18]. Посаду вчителя А. Райхвайн обіймає до 1939 р. Педагогічні ідеї власної практики висвітлено у книзі «Творчі школярі» (1937 р.).

Педагог звертав увагу на необхідність сприятливих умов для виховання дітей і молоді. Саме в цих умовах зародились ідеї естетичного виховання, трудової сільської школи-інтернату, шкільних фільмів, створення освітнього середовища, виховання відповідальності та свободи. Учням пропонувалося спробувати себе в різноманітних видах діяльності: вони робили гербарії, працювали в теплицях, ставили експерименти, спостерігали за ґрунтовими водами і життєдіяльністю бджіл, грали на інструментах, співали пісень тощо [6, с. 128]. За прикладом цього закладу була організована ще одна відома робоча школа в селі біля Бранденбурга. Практично спрямоване навчання передбачало відмову від знайомої і надокучливої дітям форми навчання, спрямованої на заучування теоретичних положень. Робочі школи вирізнялись постановкою практичних, серйозних, «відчутних» завдань перед учнями [6, с. 115]. У сучасному розумінні це визначається як практична спрямованість освіти.

У 1938 р. педагог відвідав Англію і мріяв про німецько-англійські навчальні заклади. Метою педагогічної діяльності шкільного вчителя стала підготовка молоді до життя в гуманному суспільстві, проте тепер досягати цієї мети було важко, і він знову заглибився в політику. Під час подорожей А. Райхвайн мав можливість спілкуватись із учасниками груп опору, політиками, професорами [4, с. 121 – 128].

Четвертим етапом педагогічної діяльності великого німецького новатора вважаємо поєднання педагогічної діяльності з музейною справою, його діяльність у якості музейного

педагога. В 1939 р. А. Райхвайн стає керівником відділу «Школа та Музей» («Ateilung Schule und Museum») у Державному музеї німецької етнографії в Берліні [4, с. 60 – 62]. Своєрідна педагогічна програма автора містила шкільні виставки, покази ремісничих виробів та творів народного мистецтва. З 1940 р. до 1943 р. А. Райхвайн зі своїм однодумцем і другом Г. Джеймсом, графом фон Мольтке, організували та провели майже 50 зустрічей і три конференції з питань політики, моралі, релігії суспільного порядку [7, с. 56].

Як описує І. Оствальд, остання зупинка професійної кар'єри педагога почалась у 1939 р. в Берліні. Там А. Райхвайн узяв на себе управління музейної освіти Державного музею Німецького фольклору. Через участь у русі опору проти нацизму він був заарештований, звільнений з державної служби і страчений [5].

Отже, педагогічні погляди А. Райхвайна детерміновані особливостями розвитку суспільства, що склались у Німеччині в кінці XIX – на початку XX ст.: зростанням ролі шкільної освіти; процесом реформування системи виховання і освіти Німеччини як найважливішого соціального інституту і як одного з можливих засобів оновлення життя суспільства; станом німецької педагогічної теорії і практики.

Погляди педагога поєднались у педагогічну концепцію, що базувалась на ідеях реформаторського спрямування: гуманістичного підходу до особистості дитини, організації «нової школи», вільного виховання, створення життєвого простору для дітей, організації трудового, естетичного, морального, соціального виховання тощо. В освітній діяльності було поєднано і розвинуто принципи альтернативних педагогічних рухів: за художнє виховання, за трудову школу, рух сільських виховних будинків тощо.

На думку науковців, основними чинниками педагогічних поглядів А. Райхвайна були: позитивний приклад батьків; дитячі роки в атмосфері сільської місцевості; спостереження за роботою батька, який працював учителем та наслідував ідеї І. Песталоцці; діяльність у молодіжній туристичній групі; участь у Першій світовій війні, фронтове братерство; захоплення творами вихователя, письменника, історика Грундтвіга; студентські роки; зацікавлення реформаторськими ідеями педагогів, сподівання на покращення суспільства шляхом удосконалення освіти; наявність економічного фаху, отримання звання доктора наук; співпраця з політично налаштованими однодумцями [1, 4].

На нашу думку, також досить впливовою стала загальна тенденція початку XX століт-

тя – консолідація німецької молоді в численні рухи, угруповання, спілки. Н. Хоффманн вказує, що це були рухи за «народну освіту», де обговорювались питання «робочої освіти», «підготовки до життя» тощо [2, с. 7]. Вважаємо впливовим і фактор отримання А. Райхвайном економічної освіти та інтерес до поширених на початку XX століття в Німеччині, як і в інших європейських країнах, педагогічних ідей соціалізму, що пов'язано з домінуванням економічного фактору над політичним. До того ж, провідну роль відіграла наявність лідерських якостей, романтизм, сила переконання особистості А. Райхвайна.

Висновки з проведеного дослідження.

У педагогічній концепції А. Райхвайна поєднались ідеї різних напрямів реформаторської педагогіки на основі принципів педоцентризму, вільного вибору форм діяльності, диференціації навчання, творчої взаємодії вчителя та учнів у реалізації ідей трудового, громадянського, естетичного, фізичного виховання. Поєднання цих ідей, їх конфігурація, окреслення пріоритетів, змістове наповнення, опис практичного впровадження постали як концепція нової школи, головні положення якої викладено у фундаментальних роботах «Творчі школярі» («Schaffendes Schulvolk», 1937 р.), «Фільм у сільській школі» («Film in der Land schule», 1938 р.), «Школа та музей» («Schule und Museum». In: «Deutsches Schulverwaltung archiv», 1941 р.).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Amlung U. Adolf Reichwein 1898 – 1944. Ein Lebensbild des Reformpädagogen, Volkskundlers und Widerstandskämpfers / U. Amlung. – Frankfurt am Main: dipa-Verl., 1999. – 632 s.
2. Amlung U. Adolf Reichwein und Fritz Klatt: ein Studien- und Quellenband zu Erwachsenenbildung und Reformpädagogik in der Weimarer Republik / U. Amlung, N. Hoffmann, I. Reimers (Hrsg.). – Weinheim: München, 2008. – 228 s.
3. Goffman E. Interaktion: Spaß am Spiel / E. Goffman. – München: Rollendistanz, 1973. – 170 s.
4. Koppmann J. Adolf Reichweins Reformpädagogik. Studienbuch zum Verhältnis von Pädagogik und Politik / Koppmann Jörn. – Jena: Palm & Enke 1999. – 354 s.
5. Ostwald I. Adolf Reichwein: Sein Leben, seine Pädagogik und die Bedeutung für heute [Електронний ресурс] / I. Ostwald. – Режим доступу: http://www.ingoswelt.net/reichwein/040930_Ha_Paed_Reichwein.pdf
6. Reichwein A. Schaffendes Schulvolk – Film in der Schule. Die Tiefenseer Schulschriften – Kommentierte Neuausgabe / A. Reichwein. – Weinheim: Basel: Beltz, 1993. – 404 s.
7. Reichwein R. Ein Pädagoge im Widerstand : Erinnerung an Adolf Reichwein zum 50. Todestag / R. Reichwein. – München: Juventa, 1996. – 160 s.
8. Röhrs H. Die Reformpädagogik / H. Röhrs. – Weinheim: Deutscher Studienverlag, 1991. – 354 s.